

PRESENTACIÓ

Purificació Mascarell
Universitat de València

Els castells que esguiten les viles i serres del País Valencià ofereixen, millor que cap altre element del territori, el relat de la nostra història gravat en pedra antiga: Montesa, Morella, Sagunt, Peníscola, Oriola, Onda, Cullera... Les seues restes, conservades d'irregular manera, adaptades als nous temps per a la seua visita turística sota un sol de justícia o a la mercé d'un vent gelat, esdevenen símbols d'un passat que no deixa de fascinar-nos. Els sediments de diversos espessors (iber, romà, got, musulmà, medieval, renaixentista, barroc...), fins a arribar a les reconstruccions contemporànies, funcionen com les pàgines d'un llibre tallat en viu. Per això, la ciutat o poble que té al seu terme un castell sap que és propietària d'un tresor i lluita, dins de les seues possibilitats, per a preservar-lo. Els castells, construccions completament alienes a les necessitats de les societats actuals, romanen en l'imaginari col·lectiu com a representants d'èpoques bèl·liques, glorioses, dures, màgiques... que ens atrauen i sobre les quals mai en sabem prou.

Un cas paradigmàtic és el de Xàtiva, peça clau de la macrocomarca emocional anomenada Diània. Acostar-se a la ciutat dels papes Borja és, inevitablement, anar fixant la mirada en el Castell, allà dalt, gitat sobre la serra Vernissa, sempre vigilant i sempre càlid. Sembla rebre amb una abraçada pètria al visitant, dient-li: "Atenció, t'estàs endinsant en un lloc important on el poder va decidir fer niu i bastió...". El visitant percep de seguida l'aura històrica i queda captivat per ella. No debades Jaume I va atalaiar des d'una lloma el Castell de Xàtiva i, seduït per la bellesa que desprenia l'estampa, va decidir conquerir la ciutat. Al capítol 318 del *Llibre dels Fets* llegim:

E anem llà a aquell coll agut qui és part del castell, e veem la pus bella horta que anc havíem vista en vila ni en castell, e que hi havia més dues-centes algorfes per l'horta, les pus belles que hom pogués trobar, e les alqueries en torn de l'horta, moltes e espesses, e veem encara lo castell, tan noble e tan bell, e tan bella horta, e haguem-ne gran goig, e gran alegre en nostre cor.

A Xàtiva, quasi tot comença o acaba vinculant-se amb el jutge i arxiver Carlos Sarthou Carreres, i el Castell no podia ser menys. El jurista de Vila-real es va establir a la capital de La Costera el 1920 i, vint anys després, es va con-

vertir en cronista oficial de la ciutat fins a la seua mort, el 1971. A principis dels anys cinquanta, Sarthou, historiador per plaer i aptituds, publica una monografia ja mítica dedicada a la fortalesa xativina i els seus presoners. *El castillo de Játiva y sus históricos prisioneros* s'obri amb les següents paraules:

Si la madre tiene para sus hijos un corazón que late en su pecho, la ciudad que es nuestra patria adoptiva tiene, en forma de corazón, un escudo; y el escudo de Xàtiva es su doble Castillo. Este Castillo real, encumbrado sobre altivo pedestal de rocas, fue en remotos tiempos nidal de la *Saiti-buts*; después, *Saetabis augustanorum*; hoy, libro abierto o mudo testigo de la historia ciudadana, cuyas páginas simbolizan aquellas truncadas torres y patinados muros ya desdentados de almenas, cuyas piedras milenarias, al desprenderse al embate de los elementos y rodar monte abajo hacia el abismo, al chocar con los acantilados parece que se despidan cantando epopéyas.

Un fragment certament romàntic, d'estil decimonònic, que ens dóna la pauta de l'apassionament que despertaven en el cronista unes restes prenyades d'història. D'orígens incerts, el Castell de Xàtiva té arrels iberes i romanes, i lluíx amb un estil arquitectònic que barreja el romà, l'islàmic i el gòtic amb elements barrocs. Durant pràcticament tota l'existència del Regne de València, el Castell de Xàtiva i la mateixa ciutat foren una plaça fonamental: Xàtiva era l'entrada natural des del Regne de Castella i, per tant, un punt clau en el control del regne. Amb la unificació de les corones hispàniques (que no dels regnes), aquest paper va perdre relleu, però el fet que continuara sent una presó d'Estat durant el segle XVI i que Xàtiva fora la capital de la Governació dellà lo Xúquer i la segona ciutat del Regne, feren que el Castell continuara jugant un paper important fins a la Guerra de Successió. De fet, els gruixuts murs escoltaren les queixes i laments de cèlebres presoners com els infants de Cerda (Alfonso i Fernando, néts d'Alfons X el Savi), Jaume d'Aragó, el Comte d'Urgell, Maroto Ugolen (comanador de l'orde de Sant Joan), Jofre VII de Rocabertí, Hug Roger III de Pallars Sobirà, Pere Quixal, Dídac de Borja (germà de Francesc de Borja) i el duc de Calàbria. Durant quasi tots aquests segles, se la va considerar una de les millors fortaleses no sols de la Corona d'Aragó, sinó de tota la península.

La revista *Saitabi* ha considerat acollir la densitat de tota aquesta història entre les seues pàgines, dins del número que ací presentem. I de segur que el fundador de la publicació, José Chocomeli Galán, n'estaria ben satisfet. L'erudit i arqueòleg de Xàtiva va fundar *Saitabi* en 1940, retent homenatge al nom iber de la ciutat des del seu títol. Durant els dos primers anys de vida de la revista, la redacció tingué la seu al poble natal de Josep de Ribera, fins que, en 1942, *Sai-*

tabi fou adoptada per la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de València, donant així continuïtat a la qual és, avui, una de les revistes universitàries més antigues de tota Espanya.

Els autors que poden llegir a continuació van participar en el III Congrés “Xàtiva: Història, cultura i identitat”, que vaig dirigir, l’octubre de 2018, sota el títol “Castells en l’aire: els castells en la Història i la ficció”. En la celebració de l’encontre van col·laborar la Universitat de València, la Universitat Politècnica de València, la Institució Alfons el Magnànim i l’Ajuntament de Xàtiva. La meitat de les ponències ja han sigut publicades dins del monogràfic “Los castillos en la ficción: espacio, leyenda y metáfora”, a la revista *Diablotexto Digital* de la Facultat de Filologia de la UV. L’altra meitat de les interessants intervencions les tenen ara entre les seues mans. El congrés pretenia ser un espai transversal on reunir filòlegs, historiadors, crítics literaris i arquitectes. I el resultat, tan divers com van permetre les disciplines convidades, ha propiciat l’aparició de dues publicacions agermanades. En el cas que ens ocupa, el número 70 de *Saitabi* apareix amb la voluntat d’aprofundir en el coneixement de la màxima icona de la ciutat de Xàtiva i d’una de les més valuoses per a tots els valencians.

Amb José Pérez Ballester i Juan Vicente García Marsilla, viatgem des de la Prehistòria fins a l’Edat Mitjana, tot detenint-nos en l’època romana i les diferents vicissituds que ha patit la fortalesa xativina. L’arquitecte Pablo Camarasa ens parla de les representacions gràfiques que tenim del castell al segle XVI, i dos joves investigadors, Gabriel Pascual i Aaron Jara, s’ocupen d’un tema predilecte de Sarthou, del captiveri de Ferran d’Aragó al Castell i les estances que hi va ocupar. Amb més detall, ens endinsem en l’interior del Castell de la mà de la ceramista Mercedes González. I amb Alberto Aguilera, eixim de Xàtiva per a apropar-nos a les imatges de castells a l’heràldica hispànica. Finalment, i concebuts com a dos articles de fons del màxim interès per al tema del monogràfic, s’ofereix la lectura de dues valuoses reflexions, la de l’arquitecte Julián Esteban Chapapría, entorn a les maneres d’entendre el castell com a símbol, i la del expert en turisme i *socarrat* d’arrel, Antonio Martín Llinares, sobre el potent ús turístic del Castell de Xàtiva.

S’obrin les portes del castell. Endavant!

